

KİŞİLERARASI İLETİŞİMDE BİR SOSYAL BASKI DÜZENEGİ: KORKU KÜLTÜRÜ

H. Zeynep ALTAN*

Özet

İnsanın varlığı içine doğduğu kültürden bağımsız biçimde değerlendirilemez. İnsan benzerleriyle iletişim kurarak varolur. Ancak içinde yer aldığı ilişkiler ağı ve üstlendiği roller, toplumculuğun sosyokültürel çerçeveleri tarafından denetlenir. Burada sözü edilen çerçeve hem toplumun üyelerine önerdiği ve gerektiğinde zorla benimsettirdiği normları, değerleri ve değerlendirme sistemlerini içerir hem de öznenin farkında olmaksızın kendini içinde bulduğu grupları ve durumları içerir. Bu bağlamda toplum bireyin kültüre katılımını sağlayan düzenlemeleriyle hem yapısal hem de dinamik bir baskı düzenegi oluşturur. Bugüne kadar beşeri bilimler alanında pek çok araştırma yapılmış sayısız sosyal sistem karşılaştırılmış ve sonuçta kişilerarası iletişimin sosyal baskı öğeleriyle denetlenmediği hiçbir kültüre rastlanmamıştır. Yaşanan bu olgu doğa-kültür karşıtlığının doğal bir sonucudur. Ancak bu çalışmayla ortaya konmak istenen izlek 'küresellik' paydasında buluşan tüm insanların maruz kaldığı 'korku kültürü'dür. Çalışma korku kültürünün yapay olduğunu, kişilerarası iletişim ortamlarını ve toplumsal etkileşim kurallarını dönüştürdüğünü ileri sürmektedir. Amaç, korku kültürünü içselleştiren günümüz insanının olası portresini göz önüne sermektir. Bu çalışma dolaylı gözleme dayalı kuramsal çözümleme, yorumlama, eleştiri üzerine kuruludur. Başka bir anlatımla tanımlayıcı ve betimleyici araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar sözcükler: Korku, küreselleşme, kültür

A Social Pressure Mechanism in Interpersonal Communication: Fear Culture

The existence of human being can't be considered without the cultural environment. Human exists by communicating. But, the relations network which the human is a part of, is being controlled by sociocultural limits of socialism. These limits contain both the norms, values, evaluation systems which a society propose and force its members when it is necessary and also the groups and the conditions in which a subject is being involved in without notice. In this respect, society forms both a structural and dynamic pressure mechanism with its arrangements making members join the culture. The aim of this study is to examine fear culture which is experienced in the global world. This study proposes that the interpersonal communication atmosphere and social interaction rules were being manipulated by the culture of fear which isn't natural in fact. In this case, the purpose is to determine a portrait of today's mankind who had to appropriate the culture of fear. This study is formed by theoretical analysis, interpretation and criticism based on indirect observation. In other words, definitive and descriptive research methods were used in this study.

Key words: Fear, globalization, culture

GİRİŞ

* Yrd.Doç.Dr. , Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü.

Teknolojik gelişmelerle birlikte sürekli yenilenen medya iletişimi ve kültürü, küresel aktör sahneye çıktığı dönemden başlayarak ülkeleri, insanları, yaşam biçimlerini, inançları, değerleri, dünya görüşlerini kısacası evrensel iletişim biçimlerini öncesine oranla tartışılmaz bir yaygınlıkla değişime uğratmıştır. Önceleri ekonomik bir değişimi ifade eden bu süreç daha sonra yaşamın tüm boyutlarına nüfuz etmiştir. Bu değişimlerden biri de günümüz insanının içselleştirmekte zorlandığı ancak kaçmayı da başaramadığı yapay bir 'korku kültürü'dür. Burada vurgulanmak istenen, bu kültürü var eden korkuların doğal yaşam dışından kaynaklanmasıdır. Sürekli bir risk altında olma baskısıyla dönüştürülen gündelik yaşam kişilerarası iletişimlerde olumsuz bir değer yüklenmiştir. Pek çok insanın her an bir sınavdan geçiyor gibi tetikte ve birbirilerine karşı aşırı güvensiz olduğu gözlenmektedir. Bu nedenle duygusal yaşam da iş yaşamı gibi işlevsel bir nitelik gösterir. İnsanların artan bir eğilimle evlilik antlaşmaları olmadan evlenme kararı almakta zorlandığı yeni bir yaşam biçimine yöneliş söz konusudur. Evlilik antlaşmalarının orta ve üst tabakalardaki kişiler arasında yaygın olduğu düşünülerek sözü edilen işlevselliğin toplumun bütünü için geçerli olmadığı benimsenebilir ancak böyle bir bakış açısı gerçekçi değildir. Çünkü duygusal yaşamı baskılayan işlevselliğin pek çok boyutu söz konusudur. Zamanın, uzamın, işin, ilişkinin işlevselliği gibi ve sözü edilen bu boyutlar toplum yaşamı içinde yer alan tüm bireyler ve kurumlar için geçerlidir. Söz konusu işlevselliğin ekonomik köklerini coğrafi keşiflerin başladığı 15.yy'da, belki daha da gerilerde bulmak olasıdır belki de işlevselliğin tohumları

Marks'ın *Kapital* adlı yapıtında sözünü ettiği artı değer kavramında gizlidir. Tarihte ilk artık ürünün rahipler tarafından değerlendirildiği ve bu adımın ekonominin belirleyiciliği ilkesini doğurduğu bilinmektedir. Tarihsel süreç içinde din, kültür ve ekonomi her zaman birbirini bütünleyen yapılar olmuşlardır. Ancak bu çalışmanın konusu işlevselliğin tarihi ya da küresel ekonominin dayatmaları üzerine değil; günümüz insanını dört bir yandan çevreleyen korku kültürünün kişilerarası iletişimlerdeki etkileri üzerinedir.

Korku Kültürü ve İlişkiler

Erkek ve kadın ilişkilerindeki değişim eski varsayımları ya da etkileşim kurallarını geçersiz kılmıştır. İnsan olmaktan kaynaklanan doğal davranış örüntülerinin değişen kültüre uyum göstermekte başarısız olduğu görülmektedir. Artık içten bir bakış, bir sevgi belirtisi insanların yakınlık kurması için yeterli değildir; tersine yakınlık kurmakla ilgili mimikler ya da jestler taciz olarak algılanabilmektedir. Belirsizlik kolayca çatışmaya, çatışma da aynı hızla yabancılaşmaya dönüşmektedir. Günümüz insanını korku yönetir. Bu durumda kişilerarası iletişimin söz konusu korku kültürüyle baskılanıp ne duruma geldiğini anlamak için önce korku duygusunu tanımak gerekir.

Korku; "Algılanan bir tehlike, tehdit anında hissedilen nahoş bir gerilim, güçlü bir kaçma veya kavga etme dürtüsü, hızlı kalp atışları, kaslarda gerginlik vb. belirtilerle yaşanan yoğun duygusal uyarılma (heyecan)" olarak tanımlanabilir (Budak, 2000:469). Ancak korkunun her zaman kaygı denilen duygu durumuyla da bağlantısı vardır. Örneğin, kaygı kimi kaynaklarda 'usdışı bir korku olarak' olarak ele alınır. Korkunun tersine kaygının nesnesinin olmaması bu iki duygu arasındaki temel farklılık olarak düşünülür.

Korku kültürü içinde biçimlenen günümüzün küresel yaşam uygulamalarına bakıldığında da kaygı, endişe, korku gibi duyguların tümünün insan ilişkilerine damgasını vurduğu görülür. Artık insanların korkularının nesnelere büyük çoğunluğu öncesine oranla daha soyuttur ve çevresel kaynaklıdır. Simgesel tüketimin sınırsızca yaşandığı göz önüne alındığında bu durum şaşırtıcı değildir.

Gündelik ilişkilerin kurulduğu sosyal alanların yapısı tüm iletişim ve etkileşim olanaklarını etkiler.

En basit şekilde karşımıza çıkan etkilerden ilki uzaysal niteliktedir: Kişilerin yaşam alanına ve bu ortak sosyal alandaki karşılıklı konumlarına dayanır. Yapısal-işlevsel nitelikteki bir başka etken uzaysal etkiyi büyük oranda yönetir: Sonuçta bağlantıların büyük bir kısmı farklı nitelikteki sosyal (ailevi, mesleki ya da yurttaşlıkla ilgili) rollerle kurulur. Bu sosyal roller iletişim ağlarımızı ve bu iletişimlerin sıklığını, tarz ve biçimini belirler... Rollerin dağılımı ve aralarındaki ilişkiler kendi içlerinde birbirlerine ve son noktada global toplumun yapısına ve öznelerin üye olarak karşımıza çıktığı özel gruplaşmalara bağlıdır (Maisonneuve, 2005:65).

Maisonneuve son olarak hiçbirimizin yadsıyamayacağı bir üçüncü etken olan prestij hiyerarşisinden söz eder: Normatif ve değerli nitelikteki statü ve sınıf olgusu. Bu üç etken, korku duygusunun kişilerarası iletişimlerdeki yerinin belirlenmesini sağlayacak anahtarlardır. Çünkü gündelik yaşamın içinde yürüdüğü etkileşim kuralları bu olgulardan kaynaklanır. Etkileşim kuralları her insanın ortak biçimde benimsediği sembolik davranışlar bütünüdür. Her kültür üyelerine bu kodları özümsetir.

Bir insanın nasıl düşündüğünü nasıl duyulduğunu nelere duyarlı olduğunu anlayabilmek için bu insanın diğer insanlarla kurduğu ilişkilerin niteliğine de bakmak gerekir. Kişilerarası ilişkiler bir yandan evrenin özel niteliği ile belirlenirken diğer yandan kimi kurumların siyasal, toplumsal geleneklerle sabitlenmiş işleyişine ve kültürün kalıplaşmış yapısına uyum sağlamak zorundadır. Bu nedenle en mahrem ilişkilerden en kamusal olanlara dek uzanan her birinin diğer halkayı etkileyerek içine aldığı karmaşık bir ilişkiler ağı düşünmek durumundayız (Altan, 2005:94-95).

Sözü edilen bu karmaşık ilişkiler ağı ister istemez kişiyi bir varolma biçimine doğru taşır. Dahası herkes kimi yakınlık süreçlerinden geçerek iletişimde bulunur ve kendini gerçekleştirmeye yönelik güdülenmeyle hareket eder.

Psikolog Steve Duck'a göre, kişilerarası ilişkilerin ardındaki ana dürtü 'kişilik desteği'dir... Her birimizin kişiliğini hayatın günlük akışı konusunda birçok düşünce, kuşku, inanç, tutum, soru, umut, beklenti ve fikir belirler. Eğer bu fikirlerin hiçbiri genel olarak destek görmeseydi, kişiliğimiz parçalanırdı... Her birimiz düşünce dünyalarımızın sağlam ve güvenilir olduğu konusunda düzenli olarak güven tazelemeye ihtiyaç duyarız (Lafollette, 1999:76-77).

Kimi psikologlar insanın kendi kişiliğine destek bulma arzusunun kişisel ilişkilerin sürekliliğine yardımcı olduğu tezini savunurken kimileri de ilişkilerin başarısını 'benzerlik' ögesine bağlar. Ancak her benzer davranışta bulunan iki insanın iyi anlaşabileceklerini düşünmek olası değildir. Buna karşın varlığının onaylandığını bilmek ya da hissetmek istisnasız tüm insanları mutlu

eder ve ilişkilerin doğması için olumlu bir iletişim ortamının yaratılmasını sağlar. Cüceloğlu'nun 'insanın bir varoluş matrisi içinde büyüdüğünü' dile getirmesi tam da bu sürece karşılık gelir:

Çocuk, bir ilişkiler ağı içine doğar. Her bir ilişkinin çocuktan beklentileri vardır ve her bir ilişki, içinde bulunulan duruma göre, çocuğu değişik derecelerde etkileme potansiyeline sahiptir... Tüm bu etkileşimlerin sonunda çocuk, kendiyle ilgili bir imge, bir imaj geliştirir. Kişinin geliştirmiş olduğu bu özbenlik imgesi, o kişinin yaşamına yön veren en önemli etkidir... Kişinin hangi özbenlik bilinci içinde olayları algıladığı, o kişinin yaşamında yer alan en önemli değişkeni ifade eder (Cüceloğlu, 2005:139-143).

Cüceloğlu'nun varoluş matrisi, insanın iç yüzü ile sosyal yüzüne seslenmenin farklı yollarını 5 öge üzerinden dile getirir. Bunlar; umursanmak, kabul edilmek, değerli olmak, yeterli olmak (güvenilir olmak) ve sevmeye lâyık olmaktır. Varoluşun bu 5 boyutunda sürekli beslenen birinin özbenlik imgesi sağlıklı ve güçlü olabilecektir. Bu bağlamda günümüzün kişilerarası iletişimlerinde neden korku duygusunun merkezde olduğunu yeniden düşünmek gerekir. Tüm insanlar yukarıda sıralanan 5 niteliği de varlıklarının içinde yaşatmak isterler ancak çoğunlukla bu niteliklerden herhangi birinin sorumluluğunu üzerine almak istemezler. Önemsemek isterler ama bir diğerini önemsemenin getireceği değişimlere sırt çevirirler. Sevmek ve kabul görmek için yeterli olduğuna inanılır ancak diğerinin aynı şeyi inanmasına tahammül edilmez. Günümüz insanı doğal biçimde güvenmek gereksinimi içindedir ancak güven vermenin yük olduğuna karar vererek kaçmayı tercih eder. Neden? Neden bütün kuralların ağır tarafı

öteki için geçerlidir? Dahası öteki dediğimiz kimdir? Neden kişi, ötekinden kendi yapamayacağı her şeyi ister? Büyük olasılıkla bu sorulara verilecek tüm yanıtlar korku kültürüyle ilgilidir.

İletişimde Ötekinin Yeri

Günümüzde pek çok insanın kişilerarası iletişimlerinde yaşadığı sorunlar için neredeyse tümüyle ötekini suçladığı gözlenmektedir. Bu öteki; iş arkadaşı, patron, sevgili, eş, çocuk ya da alışveriş yapılan süpermarket olabilir. 'Öteki' sevilen ve güvenilen biri olduğunda, kişinin varlığını bütünleyen diğer yarı olurken; kişiyi yaralayan ve korkutan biri olduğunda 'dışarıda bırakılan öteki' olmaktadır. Tıpkı Doğu'nun Batı için hâlâ öteki olması gibi. Bu nedenle öteki, kişinin iyi-kötü algılarına göre sürekli değişen özbenliğinin bir yansımasıdır aslında. Hem sevgisi ve ilgisi istenilen hem de kendisinden korkup kaçılan aynı ötekidir. Foucault'ya göre, kişi kendisiyle diyalog halinde olduğunda -Helenistik ve Roma dönemlerinde logos'u dinlemek denilen bilince eriştiğinde- öteki, korkulan olmaktan çıkar. Çünkü ruh kendisiyle bir ayna ilişkisi içindedir ve diyalog ruhtaki gerçeği keşfetme yöntemi olarak benimsenir (Foucault, 2001:47-48). Bu noktada diğer insanlarla kurulan iletişimlerde yaşanan zorlukların merkezinde, kişinin kendi varlığına yönelik algısının yer aldığı rahatlıkla söylenebilir.

Psikolog Micheal Hardiman *Hayat Sizi Üzmesin* adlı yapıtında insanı hırpalayan üç temel duygusal sorundan söz eder: Depresyon, kaygı ve (saplantılı) takıntı. Bu duygusal sorunlar bireyin içsel çatışmasının belirtileridir (Hardiman, 2002:111). Söz konusu içsel çatışmanın yansıtılacağı tek yer de ötekinin varlığıdır. Ötekinin diğer kişi için sürekli değişen pek çok anlamı olabilir ancak öteki, temelde ilişki gereksiniminin ve duy-

gusal desteğin karşılığıdır dahası varoluşu anlamanın biricik kaynağıdır. Çünkü insan kendisini bir başkasının dolayımı olmadan algılayamaz; hiç kimse kendisinin aynası olamaz. Foucault'nun logos'u dinlemek dediği yerde mutlaka öteki vardır. Ancak ötekinin her zaman somut olması gerekmez. Kimi zaman kişinin bir süre önce yaşadığı bir aşk ilişkisi, şu an sürmekte olan içsel diyalogun tarafı olabilir. Gerçekte kişinin kim olduğu ancak bir başkasının varlığında ve o varlıkla kurulan ilişkide gizlidir ve ilişkiler bir ölçüde kazanılan deneyim bütünü içinde yaşamlarını sürdürürler. Bu nedenle yaşadıklarımız kim olduğumuzu gösterecek yapbozun parçaları gibidir. Geçmiş, şimdiyi ve geleceği olması gerektiği kadar etkilemeyi sürdürür. "Toplumsal-yaşamda kişilerarası ilişkiler, kullanılan araçlar, tüketilen nesnelere, değerler ve kültürler değişir, ancak anlam arayışları, iç huzur, duygusal canlılık, değerli bulunma isteği, iletişim gereksinimi hiç değişmez. Dışsal dünyadaki gelişmeler bu arayışları karşılamaz sadece olanak sunar" (Alagöz, 2002:53). Varolmak, farkındalığın ve kişinin kendisiyle, dış dünyayla ilişkilerinde özgür iradesini kullanarak yerini belirleme çabasının sonucudur. Kişi iletişimde bulunarak varolur. Girilen her ilişki benlik alanının yeniden oluşturulmasını gerektirir. Öyleyse, küresel diye tanımlanan dünya düzeni insanları saran nasıl bir sosyal alan yaratmıştır da kişi kendine böyle yabancı kalmıştır? Sözü edilen korku kültürü nasıl oluşmuştur?

Etkileşim Kurallarının En Büyük Paydası Medya

Korku duygusunun ne zamandan beri bir kültür başlığı altında anılacak kadar yaygın, evrimsel ve kanıksanmış biçimde insan yaşamını baskıladığı sorusu önemlidir. Dünya giderek hızlanan değişimi içinde, insanın

başlangıçta edindiği dünya görüşlerini ve değerlerini geçersiz kılmıştır.

Zaman içinde kişisel ve toplumsal gerçeklerin, değerlerin, tutumların; koşulların getirdiği yeni gereksinimlerle ve eğilimlerle değişmek zorunda olduğu herkesçe benimsenir. Yaşam değişim demektir. Ancak özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak ivme kazanan 'elektronik medya kültürü' ve 'küresellik' başlığı altında toplanan değişimler öyle bir toplumsal yaşam hızı yaratmıştır ki insan; eskiyen değerlerin ve görüşlerin yerine yenilerini koyup onlara uyum sağlayacak zamanı bulamamaktadır. Dahası nasıl bir yaşam biçimini benimseyeceği konusunda kararlılık gösteremeyecek kadar fazla enformasyon akışı içindedir. 'Ortak değerlerin azlığı ya da yokluğu' da çoğu zaman insanın bu enformasyon yükünü süzeceği bir 'filtre'yi yaşama geçirmesini engeller.

Burada 'üstmetin' kavramıyla karşılaşılır:

Üstmetin basılı kitaptan daha büyük bir dinamizm, akılcılık, yoğunluk gösterir. Öncelikle, metinleri bölüp parçalar, böylece birlik ve kalıcılığı yok eder ayrıca metinleri kendilerine yeterli olmaktan çıkarıp aralarındaki sınırları zayıflatarak birbiri ile kaynaşmaya zorlar... Üstmetin ne merkezi ne de çevresi olmayan bir metinler ağıdır ve okura, geçici ilgilerine göre değişik yörelerde sonsuza dek işlemler yapabilme olanağı sağlar. (Baldini, 2000:96-97).

'İnternette gezinirken...' diye başlayan tümceenin nedeni bu kavramdır. Çoğunlukla amaç bir enformasyona ulaşmaktır ancak kişi kaçınılmaz biçimde gezinmek zorunda kalır. Çünkü her bir gösterge sonsuzca bir diğerine açılır ve gönderge niteliği kazanır. Burada merkez, gezintiye 'dur' diyecek izle-

yenin kendi zihnidir. Bağlamından koparılmış her şey çıplaktır ya da köksüzdür. Her iki durumda da o şeyin ne olduğunu anlamak zaman alır ve bu tanımsız şeyler üst üste yığılmaya başladığında köksüzleşme kendini dayatır. Son duraksa insan ilişkileridir. Kişisel ve kültürel köksüzleşme insan ilişkilerine doğrudan yansır.

Derrick de Kerckhove yalnızca televizyonu eleştirirken bile 'telekrasi' tehlikesinden söz eder. 'Uzaktan mutlak yönetim' anlamına gelen telekraside enformasyonun kamuoyu üzerindeki türdeşleştirici etkisinden söz edilir:

Batı tipi demokrasi politikalarının iktidar güçleri, giderek daha çok, herhangi bir seçim konuşmasının kamuoyunda yaptığı etkinin titizlikle yapılmış bilgisayar çözümlerine dayanır... Araştırmanın ve sondajlamanın kamuoyu üzerinde türdeşleyici bir etkisi vardır, çünkü bunlar muhalefetin zararına olarak çoğunluğun yanıtlarını kayırır ve ortaya koyarlar. Hem bireysel, hem kolektif bir görüş elde edebilmek için gerekli olan kitle iletişim araçlarına gereğinden daha az ağırlık verilen bir kültürde çoğunluğun iktidarı elinde tutması daha kolaydır (Baldini, 2000:94)

Burada Kerckhove'nin sözünü ettiği telekrasi tehlikesini dikkate almakla birlikte, iktidarın çoğunlukla olan ilişkisine yaklaşımını benimsemek zordur; çoğunluk her zaman bir üst yapının gereksinimlerine göre yönlendirilir ve gerçekte çoğunluğa sunularının kendi talep ettiği şey olduğu söylenir. Çoğunluğun yanıtı gibi gözüken çoğu zaman iktidarın yanıtıdır. Tersini düşünülecek olursa, uzaktan mutlak yönetimin kendine doğru işleyen bir süreç olduğu benimsenmek zorunda kalınır ki bu olanaksızdır.

Kitle iletişim araçlarından yansıyan ve gündelik yaşamı dönüştüren küresel kültür her nasılsa insanları eğlence potasında türdeşleştirirken 'ikili ilişkiler'de ayrımlaştırmaktadır. İlişki, gündelik yaşantı içinde salınan bir meta gibi işlevsel duruma gelmiştir. İnsanların çoğunlukla ilişkilerine sahipliğinden kısa süreli haz aldıkları bir ürünmüş gibi davrandıkları görülür. İlişkilerini kendilerinden ayrı tutmaya, araya güvenli (?) bir mesafe bırakmaya çalışırlar. Engin Geçtan günümüz insanının ilişkiye bakışını şöyle anlatır:

İlişki, işbirliği temelinde oluşan bir kucaklaşma. Zorunluluktan ya da insanın kendi isteğiyle de olsa, bir şeyler kazanmak ya da bir şeylerden korunmak amacıyla oluşan beraberliklerde ilişki yaşanmıyor. Oysa insanlar, farkında olarak ya da olmayarak, birtakım beklentilerle birbirlerine yaklaşıyorlar. Çoğu zaman, biri diğerinden, diğeri de ondan kendisini 'yaşatmasını' beklerken, şirket ortaklığı benzeri ilişkilerin içinde hapsolüp bu kez de beraberliklerin çürümelerini bekleyerek. İnsanlar, 'Ben ona şunu verdim' ya da 'O bana hiçbir şey vermedi' gibi ifadeleri sık kullanıyorlar (Geçtan, 2002:33).

'Beni yaşatmasını bekledim ancak yapamadı!' Bu cümle biraz tanıdık gibidir. Bu söylemin bir kadına ait olduğunu düşünmek yerinde olur. Ancak hangi kadına aittir? 21. yy'ın 'her şeyi kendim yaparım; kariyer de çocuk da' diyen kadınına ait olabilir mi? Yanıt, hayırdır. Ekonomik özgürlüklerini elde etmiş 'iş kadını' olarak nitelendirilen kadınların artık yaşamak için kimseyi beklemeyi tercih etmediklerini toplumsal yaşamın geribildirimlerinden okumak olasıdır. Bu kadınlar yalnızca dizilerde ya da filmlerde görülen karakterler değillerdir, iş yaşamında geçerli olan bir değer üretme ve

karşılığını alma biçiminde gelişen sorumluluğun ve hazzın öznelidir. Elbette toplum azımsanmayacak bir parçasını oluşturan bu yeni kadın tipinin karşısında hangi roller içindeki erkeklerin bulunduğunu irdelemek gerekir. Dahası kendi yaşamlarının sorumluluğunu tümüyle üstlenen bu kadınlara toplumun bakışı neleri içermektedir? Söz konusu özgürlüklere sahip olmayan hemcinslerinin bakışı da önemlidir. Erkeklerin çoğunlukla bu özgür kadın tipinden hoşnut oldukları gözlenir: Önceleri bir kadınla birlikte olmanın onlara yüklediği sorumlulukların hemen hemen hepsinden kurtulmuş durumdadırlar. Ancak bu durumun erkeklerle sağladığı hoşnutluk kısa sürelidir çünkü bir zamanlar bir erkeği bir kadının gözünde yücelten meziyetlerin artık pek çoğu kadının kendi iyeliğindedir. Bu durumda erkek her zamankinden daha güçlü olmak zorundadır. Üstelik kadının rahatlığı, özgüveni ve hayır diyebilme gücü erkeği inciten bir boyuta yükselmiştir. Bu nedenle hem erkeğin hem de kadının çoğunlukla kendi bireyselliklerinin ellerinden alınmasından çekinerek kurdukları yaşam biçimleri birbirini bütünleyemez duruma gelmiştir.

Erkeklerin ve kadınların yukarıda sözü edilen üstmetinler gibi sonsuzca birbirlerine doğru aktıkları ancak birlikte olmayı başaramadıkları bir kişilerarası iletişim ortamı söz konusudur. Tarihte birlikteliklerin günümüzdeki ölçüde gelgeç tarzı yaşandığı bir başka dönem olmadığı çekincesizce söylenebilir. Çok eşliliğin benimsendiği kimi dönemlerde bile insanların ekonomik ya da şan, şeref gibi nedenlerle evlilik bağı sürdürdüğü bilinmektedir. Oysa günümüzde evlilik yapmak daha çok kişisel tanıtımın bir parçası gibi işlev görmektedir.

Kişilerarası iletişimlerde insanı diğeri ile gerçek bir tanışıklıkla paylaşma geçmekten alıkoyan söz konusu korku kültürüdür. İş-

levsel olmayan her şeyi dışlayan bu kültür, risk almaktan duyulan endişeyle beslenir ve ister istemez seçimlerde kişiye referans olur. Başka biçimde dile getirilirse, günümüz insanı korkularının yönlendirdiği bir yaşam biçimini benimsemektedir ve kendisinin özgür olduğunu varsaymaktadır. Oysa Frank Furedi'nin belirttiği gibi kurumsallaşmış bir ihtiyat sürecinde özgür olmak olası değildir:

Toplumun ihtiyatlı olmaktan kazançlı çıkacağı inancı, politik ve toplumsal yaşama da yön veriyor. Konu ister seks, ister yeni teknolojiler olsun; belirsiz bir dünyada benimsenecek en sağduyulu ölçü ihtiyattır. Belirsizlik ve dünyanın geleceği arasında kurulan bu ilişki, kişilerarasındaki davranışları da etkiler. Bunun nedeni ilişkilerin üzerine kurulduğu temelin netliğini kaybetmesidir... Önlem almanın kendisi hiç de yeni bir olgu değildir. İnsanlar her zaman sağduyularını kullanıp kendilerini olası felaketlerden korumuştur. Bugün ise ihtiyat, hayatımızın her alanını kapsayacak derecede kurumsallaşmıştır (Furedi, 2001:147).

Kişiler giderek aynı riskleri göz önünde bulundurup aynı kaçamak davranış örüntülerini benimsemekte, belirsizliklerde aynı yerlere sığınıp sorunlarına paket çözümler seçmektedirler. Korkuları ve çözümleri hazır biçimde sunan bir kültürü içselleştirmeye zorlanmaktadır ve daha fazla öngörülebilir bir yaşam için gündelik yaşamın doğallığını böylece de kendileri olabilme serüvenini feda etmektedirler. Sennett 'Karakter Aşınması' adlı yapıtında sözü edilen bu durumu aydınlatmak için 'esneklik' kavramının anahtar rolüne değinir:

Esnekliğin kaygı yaratması son derece doğal: İnsanlar hangi risklerin olumlu sonuç vereceğini veya hangi rotayı seç-

meleri gerektiğini bilemiyor. Geçmişte, 'kapitalist sistem' sözünün taşıdığı lanetten kurtulmak için 'serbest girişim' sistemi veya 'özel girişim' sistemi gibi pek çok dolaylama geliştirilmişti. Günümüzde esneklik de, kapitalizmin üzerindeki laneti silmenin başka bir yolu olarak kullanılıyor... Yeni kapitalizm, okunması son derece zor olan bir iktidar rejimidir (Sennett, 2002;10).

Bu noktada kapitalizmin sürekli biçimde kendini yeniden üreterek her ivmede yeni bir takma adla, yeni ambalajda sonsuz bir ürün gibi yerini koruyacağını ve insanların gözde ideolojinin yaşamlarına getirdiği çinkincelerle kendilerine, ilişkilerine yine yabancı kaldıkları bir aynadan bakacakları öngörüsünde bulunulabilir. Elbette aynalar çoğaldıkça kişinin hangisinin kendi olduğunu anlaması da hep zor olacaktır.

Yabancılaşma ve Risk Saplantısı

Sokaktaki insanın giderek birbirine benzediği ve belirli etiketler altında toplandığı yönünde bir söylem söz konusudur. Ancak yine aynı insanlar duygusal yaşamın risklerinden kaçınmak için yabancılaşmaya doğru giden bir süreci tercih etmektedirler. Bir bakıma günümüz insanı ortak bir yalıtılmışlık duygusu içinde hareket etmektedir ancak ortaklık paylaşımı getirmez. İnsanın dünya görüşü tutarsızlaştığında ve değer nesnelere arasındaki uyum bozulduğunda kendisini ve başkalarını algılayışı parçalanır, giderek kendisini dışarıda bırakılmış biri olarak yaşamaya başlar. Bu durum insanı her düzeyde 'yabancılaşma' ile karşılaştırır.

Yabancılaşma insanı yakalayan en ağır duygulardan biridir. Çünkü dünya silinir. İnsanın dünyaya yönelik ilgisi, kendini gerçekleştirme arzusu ortadan kalkar. Ölmekten

korkmanın odağında da insanın dünyasını yitirme korkusu vardır. İnsan ve dünyası bütündür. Yabancılaşma süreci içinde bu bütünlük bir kez kırıldığı zaman yeniden bütünlenecek çok zordur. İlişkisizlik, beklentilerin tükenmesi, boşluk duygusu ve anlamsızlık, insanın içiletişimini de olanaksız kılar.

Günümüz insanı sözü edilen korku kültürünün yarattığı belirsizlik ortamında kendini ilişki sorumluluğundan esirgemektedir. Zaman zaman riskler içeren doğal öğrenme süreci tersine dönmüştür. Giderek daha az ötekiyle kurulan sınırlı iletişimde insanın kendi özbenliğini tanıması olanaksızlaşır ve kişi çoğunlukla personasının zararlı yanlarıyla özdeşleşir: "İnsan sürdürdüğü kimliğe kendini çok kaptırır ve egosu yalnızca bu rolle özdeşleşirse, kişiliğin diğer bölümleri bir yana itilir. Böyle durumlarda kendine yabancılaşır ve aşırı gelişmiş personasıyla, kişiliğin az gelişmiş bölümleri arasındaki çatışmadan ötürü sürekli bir gerilim yaşar" (Geçtan, 2002:53). Bu bağlamda korku kültürünün topluma dayattığı risklerden kurtulma yöntemlerini de beraberinde getirdiği anlaşılmaktadır.

Sağaltım ve Özel Alan Gereksinimi

Günümüz insanı her şeyden önce gerilimli ve zamanla sorunu olan kişidir. Doğu mistizminin Batı'nın akılcı sağaltım tekniklerinin yetersiz kaldığı alanda hızla yükselmesi bir tesadüf değildir. Doğu'nun sessizlik ve çilekeşlikle ördüğü binlerce yıllık deneyimlerinin batılı işadamları ve strateji uygulayıcıları için büyük bir kaynak oluşturduğu gözlenmektedir. Özellikle insanlar gündelik yaşamın stresinden arınmak için Zen ve Budist tarzı meditasyon uygulamalarına başvurumaktadırlar.

Meditasyon uygulaması, doğrusal, sözel aktiviteye geçici olarak son verme ve bir süre için tüm girdi işlemlerini kapatmaya yarayan bir girişim olarak görülebilir. Girdi seçme sistemlerinin 'durdurulmasının' bir sonucu, aynı duyu girdisi daha sonra sunulduğunda, onu 'yeniden' farklı olarak görmemizdir. Normal çevremizi terkedip bir tatile çıktığımızda, çoğunlukla yakın çevremize karşı kendimizi 'daha farkında' olarak geri dönmüş buluruz. Bir süre hiç dinlememiş olduğumuz eski plaklarımızı çalarız... Uzaklaşıp geri dönme, yeni uyarım sunma gibi bilinç üzerine aynı etkiyi yapar (Arnstein, 2003:135-136).

Yukarıdaki açıklamadan meditasyonun oturlan yerde tatile çıkmaya ve tazelenmiş bir bilinçle geri dönmeye benzetildiği çıkarılabilir. Bu benzetme çağımız insanının gereksinimini oldukça iyi biçimde yansıtır. 'Yorulmadan dinlenmek!' Çünkü büyük şehirlerde haftasonu geldiğinde tüm insanların küçük tatillere koştuğu doğrudur. Baharlarda ve yaz aylarında özellikle deniz kenarları ve yeşil alanlar kaostan kaçan insanlarla dolar ve öyle dolar ki artık bu durum bir dinlenme olmaktan çıkar. Bu nedenle insanlar hareket etmeden arınmanın çarelerini aramakta ve kimi zaman yoga gibi tekniklerle zihinlerinin yükünü hafifletmeye gerçekten gereksinim duymaktadırlar.

Söz konusu alternatif sağaltım teknikleri ya da mistik anlayışlar korku kültürünün dayattığı bağımlılıklar altında ezilen insanın kendine huzurlu ve güvenli bir özel alan açma girişimi olarak değerlendirilir. Çünkü günümüzün en büyük sorunu insanın 'özel alan'ını yitirmek üzere oluşudur.

Son zamanlarda bilişim teknolojilerinin dönüştürücü etkileri sebebiyle yeni ekonomi olarak adlandırılan kavram özellikle bireylerin mahremiyetine dö-

nük toplumsal endişeleri de beraberinde getirmiştir. Viktorya döneminde korkulan şey kamunun politikacılar ve zenginler gibi seçkin insanların özel hayatlarına yakışsız biçimde girebilmesiydi. Ancak elektronik gözetimle birlikte denge tersine dönmüştür. Artık yaygın ve güçlü kurumlardan kaynaklanan bir riskin altında olduğu düşünülen sıradan vatandaşların hayatıdır (Akın, 2006).

Özellikle günümüz eğlence anlayışına bakıldığında sıradan insanın 'günlük kahraman' ya da 'kurban' rolüyle medya tarafından kutsandığı görülür. Sıradan insanlar acıları, özlemleri ya da zaaflarıyla geçici bir gündemin malzemeleri olarak işlev görür. Bu programların bir bölümü kadın sorunlarına ya da ekonomik sorunlara eğilirmiş gibi yapan, mağduriyet sömürsü merkezli reality show formatı benzeri, bir diğer bölümü de kısa süreli şöhret getiren 'Biri Bizi Gözetliyor' formatının türevleri biçiminde değerlendirilebilecek 'Evlenmek istiyorum', 'Size anne diyebilir miyim?' gibi programlardır. Birinin izlenme doygunluğuna eriştiği dönemden hemen sonra bir diğer format gündeme gelmektedir.

Bu tür programları tartışmanın konumuz olan korku kültürüyle yakın bir bağı olmadığı sanılabilir ancak durum kesinlikle tersidir: Yazının başında sözü edilen 'etkileşim kuralları' toplumsal yaşamın kalbi konumdadır ve kitleler bu programlardan yansıyan kültüre kayıtsız kalamazlar. Sonuçta yapay, kurgulanmış etkileşim kuralları yaşamın gerçek örgüsünü bozar. Günümüzde 'olma'nın yerine 'görünmek' geçmiştir. Ignacio Ramonet, *İletişim Zorbalığı* adlı yapıtında küresel bilgi toplumunun kara yüzüne değinir: Görmek anlamaktır. Medya göstererek ve doğrudan ideolojiyle hareket ederek insanın çözümleme ve düşünme za-

manını azaltır ve sonuçta prim yapan 'san-sasyon' olur (1999:113). Ramonet yapıtı boyunca bilgiyle özgürlük arasındaki bağa göndermede bulunur. Ramonet'ye göre, öncelikle yeni bilgi teknolojilerinin sunacağı varsayılan özgürlük bütün dünyayı kapsamaz. Örneğin, internetten yararlanma olanağı dünyanın merkezlerinin %4'ü ile sınırlıdır. Ramonet dünyanın enformasyon girdisi (info) zengini ve fakiri olarak ikiye ayrıldığı günümüzde insanlar arasında yeni bir eşitsizlik tehlikesinden söz eder. Ancak bu eşitsizlikten daha da tehlikeli olan tüm dünya insanlarını tehdit eden korku kültürüdür. Pek yakında 'ilkel' olduğu için düzensiz bırakılan ülkelerin daha şanslı olduğu benimsenebilir. Ekonomisi yetersiz de olsa yaşamın doğal ritminin parçalanmadığı ilkel kültürlerle ve yaşam biçimlerine dönmeye çalışılacaktır. Dahası küresel politikalar tıkandıkları yerde 'yerel' olanı dönüştürerek, doğayı doğalla eşitleyerek bunu büyük ölçüde yapmaktadır.

Korku kültürü insanlığa özellikle özel alanın tahrip edilmesiyle doğmuş garip hazlar ve fobiler getirmiştir. Pek çok kişi George Orwell'in 1984 adlı ünlü yapıtının içindeki Big Brother* (Büyük Birader) karakterini ve bu karakterden yaratılan gözetim çılgınlığını tanımaktadır.

Bu durumu en iyi kanıtlayan, 'Büyük Birader' türündeki yarışmaların iletişim biçimlerimize getirdiği son durumdur... Yaşamlarımızda temel saydığımız kavramların içeriğini boşaltmakta ve kavramları dönüştürmektedir. Örneğin, aile kavramının özeğinde bulunan 'ev' sözcüğü, yapay bir uzama gönüllü kapatılmanın dışında hiçbir iyelik ilişkisinin yaşanmadığı gözetleme altındaki yeri ifade etmek için sık sık kullanılmaktadır: 'Şimdi evimize dönüyoruz, haydi evimize bakalım' gibi. Ayrıca dostluk,

sevgi, aşk gibi kişilerarası iletişim gerektiren özel ilişkiler kamera aracılığı olmadan yaşanamazmış gibi gösterilmektedir (Altan, 2001:121).

Bir diğer önemli nokta da, bu tür gözetleme formatlı programlarda yer alan kişilerin dizi karakterleriymiş gibi gösterilmesidir. Böylece gerçekle kurgu arasındaki ayırım giderek silinmektedir. Kimi ünlü insanların arkalarında hiç kapanmayan bir kamerayla dolaşmaları ve bir tür 'açık film' tarzının ortaya çıkması, 'yeni bir yayın türü mü geliyor?' sorusunu gündeme getirmiştir. İsteyen kişinin bir otobüse atlar gibi içine gireceği sürekli açık bir film biçiminde bir yayın türü olası mıdır? Bu soruyu bastıran can alıcı soru ise şudur: Kişinin kendisini tanımayacak duruma gelecek kadar kendine yabancı kalması, bu korku kültürünün bir sonucu mudur? Kesinlikle öyledir. Korku kültürü pek çok korkuyu bünyesinde toplayan risk saplantısıyla beslenmektedir. Günümüz insanının çevresel ve teknolojik sorunlarda yaşadığı panik duygusu, güvenlik saplantısı ve hastalık korkusu iç içe geçerek tüm korkuların birbirine eklemeli olduğu genel bir yaşam biçimi ortaya koyar. Özellikle günlük konuşma diline ve kitle iletişim araçlarından yansıyan haber diline bakıldığında küresel kültür şemsiyesi altında paylaşılan dünyanın ne ölçüde risk saplantısı içinde olduğu anlaşılır.

İnsanların 'aşk' gibi olağanüstü varsıl bir duyguyu bile risklerini düşünerek geri çevirdikleri ya da yeni bir ilişkiye başlamadan önce astrologlardan görüş alarak yaşamlarının risk analiz tablosuna göre iletişimde buldukları gözlenmektedir. Giderek 'guru' olarak tanımlanan insanların çevresinde toplanarak kişisel kararlar alma biçimindeki yönelimler çoğalmaktadır: İnsanlar amaçları, ülkeleri hatta duyguları konu-

sunda kendilerini değerlendirmekten yoksunlaşmaktadırlar. İş yaşamında geçerli olan akılcı yönetim ilkelerini içsel dünyalarını denetlemek için kullanmaya çabaladıkları görülür. Bir uzmanlar enflasyonunun sağladığı yapay güven duygusuna sığınarak en sıradan günlük kararları kendi başlarına almaktan kaçınmaktadırlar.

Uzmanlığın bu şekilde büyümesinin nedeni, en temel insan ilişkilerinin bile ancak eğitilmiş uzmanların sahip olduğu özel yetenekler gerektirdiği inancından beslenen yabancılaşma duygusu. Doğal kabul edilen ilişkilerin ve güvenin giderek yok olmasına paralel olarak gündelik yaşamın profesyonelleştiğini görüyoruz. Gündelik yaşamın profesyonelleşmesi süreci rutin ilişkileri zedeliyor ve insanlar arasındaki en temel bağlar zayıfladıkça, süreç daha da güçleniyor (Furedi, 2001:178).

Ekonomik, kültürel ve siyasal yaşam bile riskin önlenmesine yönelmiş durumdadır. İnsanlar büyük kentlerde hayatta kalmanın günün en büyük başarısı olduğu yolunda manipüle edilmektedir. Korku kültürü toplumda giderek en zayıfın referans alındığı bir noktaya taşımaktadır insanlığı. Birkaç yıl önce, medyanın ortalama insana hizmet verdiği (mainstream akımı) söz edilirdi şimdiyse mağduriyetin kutsanması olgusu yaşanmaktadır. Toplum yaşamında çoğunlukla 'kolektif teslimiyet' duygusunun baskın olduğu görülmektedir. Neredeyse ezelden beri ahlâk baskısı olarak kullanılan korku artık hayatta kalma kaygısını yeniden üretmek için kullanılmaktadır. Bu belirlemelerin yapılması, medyanın ya da gelişen iletişim teknolojilerinin kötü olduğunu benimsemek gerektiği biçiminde anlaşılmalıdır. İnsanın toplum yaşamını

varsıllaştıracak araçları nasıl ve ne amaçla kullandığının önemine işaret edilmesi amaçlanmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sonuç olarak insanlık, en uzağı en yakına getiren iletişim olanaklarını bir korku kültürünü var etmek için kullanmıştır. Toplumların kanaat önderleri çoğunlukla insanların doğru biçimde davranmaları için korkunun gerekli olduğunu dile getirmişlerdir. Bu tür baskıcı yapıları hoşgörmeyenler bile yığınların sorunlarıyla başa çıkamadıklarında insan üzerinde denetim kurma yolunu seçmişlerdir. İnsanlık tarihi, iktidar baskısı altında ezilen çoğunluğun örnekleriyle doludur. İnsanların korkunun odağında bir yaşam sürdürmeye zorlanmasının altında yatan en görünür neden, büyük yapıların varlığını sürdürmesinin garanti altına alınmasıdır. Söz konusu yapılara direnç gösterilmesi, küresel aktörlerin gücünün tehdit edilmesi anlamına gelir. Bugünün dünyası savaşlardan ve barışlardan kazanç elde etmenin diğer her şeyin üzerinde tutulduğu bir dönemden geçmektedir ve bu sürecin motor gücü 'korku kültürü'dür. Hem sıcak savaşların hem de soğuk savaşların biricik silahı, korkudur. Çünkü kişi korktuğu sürece zihninde hiçbir zaman sorgulanmayacak karanlık köşeler kalır ve bu karanlık köşeler en yakın ilişkilerden başlayarak söz konusu kişinin tüm tutum ve amaçlarında; değer, ilke ve eylemlerinde belirleyici olur. Sonuçta kişilerarası iletişimde kendine dürüst olmayan bir birey, insan olmanın paydasında yaratılan evrensel kültür içinde de tutsak olmaktadır.

DİPNOTLAR

*Big Brother adı altındaki yayın modeli Hollanda'da Eylül 1999'dan başlayarak Endemol Şirketi tarafından yaşama geçirilmiştir. Veronica'dan yayınlanan küçük özel bir kanal ilgi patlaması yaratmıştır (Ramonet, 1999:252).

KAYNAKLAR

- Akın, H.B. (2006). Küresel Panoptikon, 08.01.2006, <http://www.bilgiyönetimi.org/cm/>
- Alagöz, M. (2002). İletişimde Arzu, *İletişim Sorunu - Us Düşün ve Ötesi Dergisi*, 7, İstanbul: Kurtiş Yayıncılık.
- Altan, H.Z. (2001). Reklâmın Gündelik Yaşamdaki Eyletim İşlevi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Altan, H.Z. (2006). *Aşkın İki Yüzü - Bir Sinema Filmi Çözümlemesi*, İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Arnstein, R.E. (2003). *Yeni Bir Psikoloji*, Erol Göka & Feray Işık (Çeviren). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Baldini, M. (2000). *İletişim Tarihi*, Gül Batuş (Çeviren). İstanbul: Avcıol Yayınları.
- Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2005). *İletişim Donanımları*, İstanbul: Remzi Yayınları.
- Foucault, M. (2001). Benlik Teknolojileri, *Kendini Bilmek*, Gül Çağalı Güven (Çeviren). İstanbul: Om Yayınları.
- Furedi, F. (2001). *Korku Kültürü*, Barış Yıldırım (Çeviren). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Geçtan, E. (2002). *Hayat*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Hardiman, M. (2002). *Hayat Sizi Üzmesin*, Bengi Pirim (Çeviren). İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Lafollette, H. (1999). *Kişisel İlişkiler*, Ferma Lekesizalın (Çeviren). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Maisonneuve, J. (2005). *Sosyal Psikoloji*, Evin Aktar (Çeviren). Ankara: Dost Yayınları.
- Ramonet, I. (1999). *La Tyrannie de La Communication*, Editions Galilée.
- Sennett, R. (2002). *Karakter Aşımması*, Barış Yıldırım (Çeviren). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.